

Partizanske bolnišnice na Štajerskem

(Nadaljevanje in konec)

Zasilni bunkerji okoli bolnišnic

Velikokrat so bile bolnišnice v takem položaju, kakor da bi slutili, da jih bodo odkrili. Na Kozjanskem do tega na srečo ni prišlo nikoli. Dostikrat so bile napovedane večje hajke, ko je nevarnost grozila tudi bolnikom. Zato so iz preventivnih razlogov pri dveh stalnih bolnišnicah (R 7 in R 9) v oddaljenosti 100 do 200 m uredili po tri podzemne bunkerje. Vanje so v primeru nevarnosti prenesli vse ranjence in potrebni material, vanje pa je šlo tudi sanitetno osebje. Zunaj so ostali samo tisti, ki so na odprtino dali pokrov in tega prekrili z zemljo. Ti bunkerji so bili tako zakamufilirani, da jih ni bilo mogoče odkriti. Ventilacija je bila skrbno urejena, saj so bili po nekaj metrov daleč speljani zračni rovi. Njihovi skrajni vhodi so bili sijajno zakriti, vendar bi jim v primeru, tudi če bi bil takšen bunker odkrit, lahko služili za izhod in rešitev. Toda bunker so praktično uporabili zgolj enkrat samkrat v bolnišnici R 7. Na Voluši (R 8) pa bunkerja ni bilo mogoče urediti. Tam so v primeru nevarnosti razmestili in zakonspirirali ranjence na raznih mestih po gozdu. Tako bi sovražniki našli samo nekatere.

Poseben problem je bila kuha v vseh bolnišnicah. Prepovedano je bilo kakorkoli kuriti z drvmi, zlasti svežimi, ki dajejo dim. Uporabljati so morali oglje in v žerjavico držati rjavo železo, ki je dušilo dim. Precej oglja so našli po starih kopah, imeli so pa celo svoje oglarje, ki so kuhali oglje. V bolnice so prinašali oglje prav tako previdno kot hrano. Vsaka bolnišnica ga je morala imeti nekaj v zalogi.

Zgodaj jeseni 1944 so napravili Nemci veliko hajko čez Rudenik in Njivice. Tam je takrat padlo mnogo ljudi. Potem so pa šli Nemci prek Nemškega grabna v dolino, medtem ko je ena četa šla nad bolnišnico R 7. Ker so zagledali nekoga, ki je bil na drugi, jurkloštrski strani, so v bregu, tik nad bolnišnico R 7 postavili mitraljez in opazovali v tisto smer. Toda bolnišnice, ki so jo imeli pred seboj, niso odkrili. Čez dan je dr. Drolc po bataljonih odreda, v katerem je bil hkrati sanitetni referent, na področju ali na okrožju neugnano opravljal razna nujna opravila, ponoči pa šel zdaj v eno, zdaj v drugo bolnišnico. Vsako bolnišnico je obiskal na vsake 3 do 4 dni.

Bilo je februarja 1945, ko so v Zalogu, kjer je bila transportna četa, Nemci dva iz sanitetne enote ustrelili, enega pa ranili in ujeli. Kmalu nato so Nemci zaradi izdajstva prišli v logarsko kočo nad Zalogom. Tam so pobrali vse ter med drugim odpeljali tudi družino dr. Stanka Pogrujca in pa pomožnega apotekarja Feliksa. Ker je ta tesno sodeloval v celotni zdravstveni službi, je vedel tudi za bolnišnico R 7. Zaradi varnosti je bilo treba izprazniti to bolnišnico. Sneg je bil

velik, evakuacija v bunkerje pa tudi zaradi mraza nemogoča. Zato so prenesli ranjence in bolnike v bolnišnico R 8 na Voluš po meter visokem snegu že pred dnem. Zaradi kratkega časa so hodili po najbližji in sila težavni poti. Dr. Drolc je takrat tudi sam prenašal ranjence, samo da bi bilo vse pravočasno opravljeno. Morali so jih nositi prek snežnih zametov, tako da jim je neki hudo ranjeni zdrknil celo v graben, od koder so ga z veliko muko potegnili. Kljub vsemu je preselitev uspela. Bolnica R 7 je ostala en teden prazna. Ker pa se je Feliks dobro držal in ni ničesar izpovedal, so ranjence in bolnike zopet prenesli z Voluša v Nemški graben.

Strokovno delo v bolnišnicah

Po izjavi dr. Drolca strokovno delo v kozjanskih bolnišnicah po današnjem pojmovanju ni bilo na kaki posebni strokovni višini, toda pri vsem delu so ravnali pač po načelu: predvsem ne škodovati. Vzrokov za ustrezno manjšo strokovnost je bilo več. Za vse štiri bolnišnice sta bila zdravnika samo dva: dr. Adolf Drolc in dr. Stanko Pogrujc. Slednji je prišel v saniteto šele po padcu Kozjega, to je julija 1944, bil je le malo gibljiv in je kot rekonvalescent bil v glavnem samo v bolnišnici R 8. Okrožni odbor si je sicer prizadeval, da bi dobil na Kozjansko še več zdravnikov, vendar mu to ni uspelo. V bolnišnicah so se zdravili večinoma kirurški primeri, se pravi vojne poškodbe. Obravnavali so jih po najboljši volji, kakor so pač vedeli in znali. Amputirati so morali samo v dveh primerih. Operativnih posegov v trebušno votlino in torakse se niso lotevali, ker za take primere ni bilo potrebne izurjenosti in instrumentarija. Mnogokrat se je zgodilo, da so ranjencem ohranili noge, ki bi jih po mirnodobnem gledanju morali amputirati. To so bili primeri ran, povzročenih na spodnjih okončinah zaradi eksplozij. Pri teh ranah so poskrbeli predvsem za imobilizacijo nog s standardnimi ali improviziranimi opornicami in uspelo jim je, da so noge rešili. Tako je nekemu rudarju iz Senovega mina na nogi raztrgala velik del mehkega tkiva in mu zdrobila kosti, danes pa ta človek dela v jami. Opravljali so tudi definitivno imobilizacijo z mavcem, vendar pa bolničarjem to ni bilo dovoljeno. Bolnikov z notranjimi boleznimi, s prehladi, gastritisi in podobnim v bolnicah dejansko ni bilo. Sprejemali so edinole primere pnevmonij ter hudih revmatičnih in ledvičnih stanj. Razne lažje prehlade — influence in trebušna obolenja so zdravili v odprtih ambulantah. Ena je bila v gradu Jurklošter, druga pa na Planini. Vsaka je imela po deset ležišč. Ti dve ambulanti sta bili ukinjeni, ko so konec decembra 1944 partizani morali požgati graščino v Jurkloštru in Planino, da bi se ustaši in Nemci ponovno ne zasedrali v teh dveh krajih, kar bi ogrozilo zlasti bolnice. Tri tedne, ko so bili od 8. do konca decembra 1944 ustaši in Nemci v Jurkloštru, je bila namreč v R 8 strahovita živčna napetost, ker je bilo sovražno stražarsko mesto na nasprotni strani, to je na nasprotnem bregu z dobrim razgledom proti R 7.

Šolanje bolničarjev

Ko je Kozjanski odred marca 1944 dobil svojega prvega sanitetnega referenta dr. Drolca, pravih bolničarjev tam dejansko ni bilo. V četah so bolničarsko službo opravljala sicer dekleta, toda ta so izbrali komandirji kar po svoje. O strokovnosti ni bilo govora. Zato je dr. Drolc že v začetku maja 1944 organiziral sanitetni

tečaj na Pojerjahu. Udeležilo se ga je okoli 10 deklet, trajal je teden dni. Dekleta so se usposobila za nujna bolničarska dela, za pravilno oskrbo ran, za previjanje in za imobilizacijo. Ko je uspelo ugrabiti nekaj bolničarskih torbic, so jih čimbolj izpopolnili, tudi z opornicami, tabletami proti bolečinam in vročini itd. Tako opremljena dekleta so po tečaju odšla v odred, kjer so potem bile bolničarke po četah. V bolnišnicah pa so šolali bolničarje, kakor je pač dopuščal čas. Posebno od začetka so imeli po nekaj ur tedensko potrebne instrukcije tako za tiste, ki so jih določili za bolničarje, kot tudi za nosače ranjencev. Ker ni bilo literature, je to nadomestila živa beseda dr. Drolca in prikazovanje na ranjencih samih. To je bil edini način, da si ljudje pridobijo potrebno znanje. V glavnem so pri tem težili za tem, da ljudje obvladajo oskrbo rane, zaustavljanje krvavitev, obdelavo kostnih zlomov in da se po možnosti kar najbolj držijo načela, da je treba uporabljati sterilni material. Proti zimi 1944 se je stanje v odredni saniteti precej popravilo. Takrat so dobili v čete nekaj bivših nemških vojakov, ki so služili pri saniteti in imeli dokaj dobro bolničarsko znanje. Zato so v operativnih enotah pripomogli k izboljšanju zdravstvene službe, v bolnice pa jih iz razumljivih razlogov niso mogli poslati.

Oprema v bolnišnicah

Bolnišnice so bile dobro založene s pincetami, z noži, obvezilnim materialom in zdravili. Operacijske mize so si improvizirali čisto sami. Bile so iz lesa in prevlečene s kocevino. Pomagali so tudi mizarji iz Jurkloštra. Postelje so bile lesene in postavljene v dveh pogradih (zgoraj so ležali manj prizadeti, spodaj pa huje bolni). Vsaka postelja je imela slamnjačo, zglavnik, koc in odejo. Po prihodu v bolnišnico so pacienti obdržali samo perilo, ki so ga po potrebi lahko potem menjali, ker je imel ekonomat potrebne rezerve. Dezinsekcijo so opravljali pri bolnicah. Glede tega je bil strog režim in partizanski sod je dobro opravil svoje delo. V kozjanskih bolnišnicah zato niso poznali uši in garij, nagajale so samo bolhe. Pri vsaki bolnišnici je bil vodar, ki je moral skrbeti, da so bile posebne kadi vedno polne vode. To je bil varnostni ukrep, če bi ob morebitni nevarnosti bil izhod prepovedan. Sicer pa je vodar vsak dan prinašal svežo vodo. Pri R 7 je bila voda blizu, za R 8 je moral nositi vodo iz doline na vrh Voluša, pa tudi v bolnišnici R 9 so vodo nosili od daleč. Vodar je smel ven podnevi in ponoči.

Umrljivost in pokopavanje umrlih

Glede na veliko število ranjencev je bila umrljivost sorazmerno nizka. K temu verjetno ni toliko pripomogla strokovna pomoč, temveč vse bolj duševno počutje, kajti ranjenci so se zavedali, da so ob strogem režimu na varnem in preskrbljeni z vsem potrebnim. Nemalo moči za življenje pa je ranjencem dajala tudi neverjetna odpornost, kakršne danes ne poznamo več.

Kadar je kdo umrl, so ga pokrili najprej z rjuho in ga pustili pol ure ležati. Med tem časom so počastili njegov spomin s kratkim govorom in enominutnim molkom. Nato so mrliča oblekli v njegovo obleko in ga odnesli na določeno mesto, ki je bilo precej vstran od bolnišnice. Pokopali so ga nosači ranjencev. V vsak grob so dali steklenico, v kateri je bil listek z vsemi podatki o umrlem, kolikor so jih v bolnišnici pač imeli o njem. Znamenj na grobovih niso smeli delati zaradi varnosti. Pač pa so vodili natančen zapisnik s skicami, kje je kdo pokopan. To je

delal dr. Drolc sam. Ta zapisnik je ob koncu vojne izročil ob preselitvi kozjanskih bolnišnic v Topolščico tamkajšnjemu vodstvu, pa se je izgubil. Kolikor je bilo po vojni treba ugotavljati lego posameznih grobov, je dr. Drolc s svojimi sodelavci obnavljal to po spominu, ki je pa z leti zbledel. Koliko je bilo po vojni odkopanih vseh grobov, dr. Drolc ne ve, ker je bil dolga leta daleč od Kozjanskega.

Naj v zvezi s tem navedem prav žalosten primer. V juliju 1944 je neko nedeljsko popoldne prišel dr. Drolc na R 7 in tod videl umirajočega partizana, kakih 24 let starega študenta. Prinesli so ga v bolnišnico nekaj dni po ranitvi. Bil je lep, črn, močno grajen fant. Njegova smrt je bila težka, kot je pri tetanusu vedno. Še isto popoldne so ga pokopali. Od takrat so minila leta in dr. Drolc je leta 1948 prišel kot zdravnik na delo v Maribor. Kmalu je začel ordinirati na polikliniki. Med pacientkami jih je bilo mnogo, ki so mu najprej zaupale svojo bolezen, nato mu pa rekle, da so prišle vprašat tudi, če ve kaj o njihovem svojcu, ki je padel na Kozjanskem. Tako je nekoč prišla starejša ženica, ki je spraševala za svojega sina. Živo ga je opisala, da je dr. Drolc takoj vedel, da je to tisti študent. Ko ga je vprašala, če ve, kje je, je zatajil resnico. Pristavil je še, da bi gotovo dobila obvestilo, če bi bil sin mrtev. Potolažil jo je s tem, da je bil verjetno ujet in da se bo še vrnil. Ta ženska hodi sedaj že petnajsto leto v ordinacijo in stalno načenja razgovor o svojem sinu. Dvakrat je zadela na loteriji velika zneska, toda vse to hrani za svojega fanta, sama pa živi sila skromno. Tako vsako pot vedno znova začne govoriti o svojem sinu, dr. Drolc pa jo tolaži, čeprav ve, da ji resnice ne bo nikoli povedal.

V vsaki bolnišnici so imeli dnevnik. Vanj so vpisovali podatke o posameznih bolnikih. Tako so bile zapisane generalije, datum sprejema, odpusta, diagnoza in način zdravljenja. Umrle so vpisovali v knjigo umrlih. Vso to dokumentacijo je dr. Drolc po osvoboditvi izročil vodstvu bolnišnice v Topolščici, ki je prevzelo partizanski arhiv za kozjanske bolnišnice.

Odpušcanje bolnikov iz bolnišnic

Ko so se ranjenci toliko pozdravili, da so bili sposobni za odpust, so jim za odhodnico vedno pripravili kakšno veselje. Vsi so namreč bili vzradoščeni ob tem, da je nekdo od tovarišev znova sposoben iti na pot, v borbo. Ozdravljeni ranjenci so odhajali iz bolnišnic ponoči. Peljali so jih nosači, ki so šli po nove ranjence. Zavezali so jim oči in jih vodili po cikcakasti poti, da so jih zmedli, potem pa so jih na javki oddali četnim kurirjem. Tako je odšlo iz kozjanskih bolnišnic na stotine ozdravljenih ranjencev. Da, odšli so, toda večina se jih niti zavedala ni in, kolikor je živih, tudi še danes ne vedo, da so jim življenja in zdravje reševali tihi, neustrašni borci kozjanske sanitete, ki jo je vodil dr. Adolf Drolc. Maloštevilni člani sanitetne službe na Kozjanskem so pod njegovim vodstvom izvršili ogromno in zahtevno nalogo tako temeljito, vzorno in disciplinirano, da so se od poletja 1944 pa do osvoboditve ohranile vse bolnišnice in da ni prišel v sovražnikove roke niti eden od njihovih varovancev, dokler je bil pod njihovo streho.

Kulturno in politično delo v bolnišnicah

Življenje v partizanskih bolnišnicah je bilo polno trpljenja, bolečin in žalosti, včasih tudi umiranja. Bili so pa tudi svetli dnevi in prijetni trenutki. Med ranjenci

namreč so se vedno našli taki, ki so pozabljali na svoje tegobe ter s svojim smehom, dovtipi in petjem dvigali moralo vseh drugih. Vsaka bolnišnica je imela svojega komisarja, ki je skrbel za povzdigo politične zavesti, hkrati pa tudi za kulturno delo. Seveda so bili ti komisarji po svojem znanju in odnosih različni ter ne vedno najboljše izbrani. Najspodobnejši in najprizadevnejši je vsekakor bil komisar R 9 tov. Zajc. Skrbel je, da so bili večeri redno izpolnjeni z recitacijami in petjem ter si nasploh prizadeval, da je bilo kulturno življenje kar se da živahno. Kjer so le mogli, pa so za bolnišnice preskrbeli tudi knjige. Bolniki so radi brali in so se tako zamotili, da jim je bil čas krajši. Iz tehnik so dobivali brošure in letake. Toda do najnovejših vesti so prišli po drugi poti. Preskrbeli so namreč radio in na Volušu sta tovariša Gobec in Cenko sprejemala poročila ter jih pisala, dr. Drolc pa jih je sproti vsak večer nosil zdaj v eno, zdaj v drugo bolnico. Če tega ni napravil on, jih je odnesel kurir, ko je nosil hrano. Tako so bili bolniki sproti obveščeni o dogodkih v svetu.

Tako je saniteta na Kozjanskem v narodnoosvobodilnem boju častno opravila svojo težko nalogo.

S tem delom sem skušala brez kakršnega koli pisateljskega namena ali volje po olepšavanju, iztrgati pozabi in vrniti spominu vse tisto, kar se je v težkih dneh našega naroda odigravalo proč od vsakdanjih bojev in sovražnikovega pustošenja, globoko v gozdovih Savinjske doline, predelov okrog Dramelj in Konjic, predvsem pa v moji ožji domovini — na Kozjanskem. Toda v tej svoji težnji, v kateri nastopam le kot kronist, je čas odigral svojo vlogo. Sama sem bila še otrok, ko se je v gozdovih okrog mojega rojstnega kraja razvijala in uspešno delovala sanitetna služba. Minila so leta. Mnogi od tistih, ki so aktivno delali v zdravstveni službi na Štajerskem in preživeli vojne grozote, so pomrli, tistim, ki so morda še živi, pa je spomin v teh letih zbledel.

Iskala sem podatke, kjerkoli sem vedela, da bi jih lahko dobila. Pogovarjala sem se s tem in onim. Iz skromnih opisov je vsaj v približni obliki nastala slika, ki sem jo želela dati. Vem, da v tem nisem uspela popolnoma; datumi morda niso povsem točni in označba krajev verjetno ni zanesljiva. Toda, naj bo kakorkoli že, vem le, da je ta prikaz samo prvi korak k vsemu temu, kar naj bi bilo. Naj bo to delo skromen prispevek k ohranitvi vsega tistega, kar je bilo v dneh NOB velikega in prepletenega s plemenitostjo in globokim humanizmom do tistih, ki so svoje moči in življenje darovali za boljšo in lepšo bodočnost nas vseh.

Viri:

- Slovenski zbornik, Ljubljana 1945
- Revija »Borec«
- Dolenjski zbornik 1961
- Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (1962)
- Gradivo v muzeju NOB v Celju
- Gradivo v muzeju NOB v Cerovcu (Šahti)
- Razgovor s primarijem dr. Virgilijem Krasnikom
- Razgovori s tovarišem dr. Adolfom Drolcem
- Razgovori s tovarišem Dušanom Špindlerjem (sekretarjem okrožja Kozje od septembra 1944 do aprila 1945)